

IMPACTE DE L'ASSETJAMENT ESCOLAR ENTRE ALUMNES AMB ALTES CAPACITATS DE CATALUNYA A TRAVÉS DE LA PERCEPCIÓ DE LES FAMÍLIES

Josep Soler Llebaria

Grau de Psicologia, Universitat Oberta de Catalunya

Master en formació del professorat d'Educació Secundària i Batxillerat

Col·laborador de Asociación No Al Acoso Escolar NACE



Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 Espanya de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/)

Índex

0. Introducció
1. Context i justificació de la recerca sobre *Bullying* i Alumnat amb Altes Capacitats
2. Perquè un qüestionari sobre assetjament escolar dirigit a les famílies?
3. Revisió teòrica sobre l'assetjament escolar i la seva prevalença entre l'alumnat
4. Els Alumnes amb Altes Capacitats: un col·lectiu victimitzat?
5. Objectius de la recerca
6. Metodologia i planificació de la recerca
 - 6.1. Participants
 - 6.2. Procediment
7. Resultats
 - 7.1. Presència d'assetjament escolar al llarg de la trajectòria educativa
 - 7.2. Prevalença del problema en el curs actual
 - 7.3. Gravetat de les conseqüències de l'assetjament
 - 7.4. Detecció i afrontament de l'assetjament per part de les famílies
 - 7.5. Percepció dels recursos i la preparació de les escoles per part de les famílies
8. Conclusions
9. Recomanacions
10. Bibliografia

0. Introducció

La següent història és fictícia però combina informacions obtingudes en casos reals i exemplifica la situació que alguns alumnes amb diagnòstic d'Altes Capacitats poden estar patint actualment en les nostres escoles:

Ja de ben petit els pares d'en Joan (11 anys) es van adonar que era un nen intel·lectualment molt avançat, però també donat a obsessionar-se amb preocupacions poc corrents en nens de la seva edat. En Joan de seguida va donar mostres de dificultats d'adaptació a l'escola, motiu pel qual la família va consultar a diversos especialistes fins que finalment li van ser diagnosticades Altes Capacitats. Actualment els mestres li intenten proporcionar activitats individualitzades de nivell més elevat que li resultin motivadores, amb un èxit relatiu. Però les seves dificultats no són únicament acadèmiques: el seu llenguatge, la seva "lògica" i els seus interessos de "petit adult" són força diferents dels altres nens de la classe i sempre ha tingut problemes en les relacions socials, terreny en el qual es mostra molt sensible, amb tendència a preocupar-se si no es sent acceptat.

No és el primer cop que es fiquen amb ell a l'escola, però aquesta vegada dos companys de classe l'han estat assetjant sistemàticament des de principi de curs. Amb el temps, les agressions han augmentat progressivament en intensitat, i ara diàriament l'empenten, se'n burlen i li han posat un mot, el "friqui", que a ell no li fa cap gràcia però ara tota la classe l'anomena així. Els seus agressors exerceixen un cert lideratge en el grup, i la resta de companys col·laboren de forma activa o, passiva, rient i animant-los, o bé limitant-se a observar sense intervenir en la seva defensa. Regularment li trenquen els llapis, li arruguen els exercicis escrits, li prenen o amaguen l'abric, i en ocasions li han posat terra a l'entrepà, però el que en Joan porta pitjor és la marginació social: un dels "jocs" preferits dels agressors a l'hora del pati és dir que "fa pudor" i apartar-se d'ell, de forma que es queda sol i ningú li parla ni se li acosta. Per aquest motiu quan toca anar al pati prefereix quedar-se a la classe o anar a la biblioteca. Darrerament ningú vol seure al seu costat quan van d'excursió amb autocar, ni el trien quan es formen equips en els esports o per fer treballs en grup. Les agressions tenen lloc sobretot en racons de pati, als passadissos o en vestuaris, quan no hi ha adults vigilant, i aleshores en Joan es posa tan nerviós que es bloqueja i no es defensa, o bé reacciona amb explosions d'irritació que en realitat empitjoren el problema perquè els agressors les troben divertides, mentre que algun professor ja l'ha reprès en alguna ocasió pel seu "mal comportament". Cap a la

segona meitat de curs les qualificacions acadèmiques d'en Joan baixen en picat. Els seus pares observen com, a casa, l'infant "ja no sembla el mateix": se'l veu trist i irritable, cada vegada passa més temps tancat en la seva habitació. Dorm malament i es queixa de dolors esporàdics sense causa aparent (mal de cap, mal de ventre) en moments molt determinats com els diumenges a la tarda. Interiorment, en Joan atribueix el problema a l'"enveja" dels agressors per ser intel·ligent i treure bones notes, però es sent molt desgraciat per ser "diferent" dels altres, està avergonyit i ha arribat a pensar que ell mateix és culpable o mereix l'assetjament que pateix. Durant mesos ha callat i provat de resistir o esquivar els agressors amb els seus propis mitjans, sense èxit. En Joan no sap com explicar el que li passa ni demanar ajuda i, a més, tem que si ho fa els agressors prendran represàlies. Només ho ha dit als seus pares quan el seu nivell d'ansietat i la seva por a anar a l'escola eren ja gairebé insuportables. Els pares han acudit a l'escola a demanar explicacions, on els comuniquen que si, que també havien observat que darrerament el seu fill "estava una mica estrany", però li treuen importància, ja que no hi ha cap prova que demostrï el que diuen, i a més no els consta que a l'escola s'hagi donat mai cap cas de bullying. Els tranquil·litzen, i insinuen que potser és en Joan el que té dificultats per relacionar-se amb els companys. Els pares surten de l'entrevista bastant desconcertats i no saben què fer...

Malauradament alguns alumnes i els seus pares i mares trobaran que el relat, o algunes parts d'aquest, els resulta familiar. Però també sorgiran preguntes molt previsibles: en Joan en cap moment ha patit agressions físiques d'importància, aleshores, es pot considerar que és un cas de **bullying**? O bé respecte a l'edat dels implicats: aquest tipus de situacions, són poc habituals entre alumnes de primària? O bé es poden donar en qualsevol etapa educativa?

Altres preguntes són més complicades: Fins a quin punt són les Altes Capacitats d'en Joan el que l'ha fet visible o vulnerable davant dels seus agressors? O són altres factors no relacionats necessàriament amb les Altes Capacitats? O també: perquè sembla que des de l'escola no han detectat el problema? I perquè els pares surten desconcertats i insatisfets de la reunió amb el tutor? És gaire habitual que sigui així?

Ens hem proposat, en aquest estudi, indagar en alguns d'aquests interrogants, des del punt de vista de les famílies dels afectats.

1. Context i justificació de la recerca sobre *Bullying* i Alumnat amb Altes Capacitats

Actualment l'**assetjament escolar** o *bullying* és un tema de preocupació recurrent a nivell d'opinió pública. Hi han contribuït les campanyes de sensibilització, i també els titulars dramàtics que apareixen puntualment en els mitjans de comunicació sobre infants i adolescents agredits, o que han escrit cartes de suïcidi i malauradament, en algunes ocasions l'han dut a terme. No obstant, i més enllà d'aquests casos notoris, el *bullying* és un problema que pot estar afectant de forma silenciosa a un nombre alarmantment elevat d'estudiants del nostre país.

La preocupació està justificada. S'ha observat com patir assetjament escolar –sempre en funció de la seva durada i de la seva intensitat- està molt relacionat amb problemes com: ansietat, dolors psicossomàtics, insomni, estrès postraumàtic, baixa autoestima, autolesions i pensaments suïcides, així com deteriorament de la vida social i dels resultats acadèmics. També s'ha relacionat, a llarg termini, amb problemes com la depressió, trastorns alimentaris com l'anorèxia, o el risc de suïcidi.

Per posar una nota optimista, actualment es disposa de molta informació entorn de la dinàmica de l'assetjament escolar, els distints rols dels alumnes que hi participen, com evoluciona al llarg del temps, les afectacions que produeix en les víctimes i els factors de prevenció i de risc que hi intervenen. També sabem que, si s'intervé a temps, les víctimes se'n recuperen satisfactòriament. Aquests coneixements es troben en la base de diversos **programes de prevenció** que s'estan difonent progressivament entre les escoles del nostre país, molt detallats i amb evidència empírica comprovada

S'ha comprovat que el *bullying* afecta especialment certs col·lectius d'estudiants amb característiques que els fan ser vulnerables. Les associacions de familiars d'**Alumnes amb Altes Capacitats (AAC)** han expressat repetidament la seva preocupació en aquest aspecte, i amb bons motius: com exemplifica el cas d'en Joan que hem descrit a l'inici, es tracta infants i joves que destaquen fàcilment entre els companys de classe, que en ocasions poden semblar més "madurs", o tenir comportaments i interessos diferents dels companys, i que no sempre encaixen fàcilment en els ambients escolars.

No obstant no existeix massa informació sobre si el col·lectiu AAC està sent especialment victimitzat, i el present estudi pretén aportar una mica de llum sobre aquesta qüestió. No pretén tenir representativitat estadística, ni produir afirmacions generalitzades sobre aquesta problemàtica, sinó recollir respostes de familiars d'aquests alumnes que ens puguin donar informacions de cara a accions pràctiques i futurs estudis més extensos.

2. Perquè un qüestionari sobre assetjament escolar dirigit a les famílies?

Per començar a investigar sobre aquesta problemàtica, ens hem proposat una alternativa ràpida i accessible: **un qüestionari *online* als pares i mares dels AAC a través d'una associació de familiars**, amb la filosofia següent: si volem conèixer l'impacte del *bullying* entre aquests alumnes, perquè no comencem per preguntar als seus pares i mares?

No és una opció gaire convencional, ja que usualment els diversos qüestionaris que s'utilitzen per avaluar l'assetjament escolar estan dirigits als propis alumnes. Aquí, no obstant, considerarem que les famílies son interlocutors vàlids pel que fa a la qüestió dels seus fills i l'assetjament, i que mereixen ser consultades.

És ben conegut pels professionals especialitzats en casos de *bullying* fins a quin punt les famílies segueixen de prop –i pateixen- els episodis d'assetjament escolar dels seus fills i filles. Els pares i mares solen ser els primers adults en detectar el problema, i articulen diverses **estratègies d'afrontament**, sovint de forma molt més proactiva que no la pròpia escola, i en els seus relats apareixen típicament etapes de sorpresa i desconcert, consternació, ira, culpa o impotència.

Si recorrem a les famílies com a font d'informació, serà important tenir una certa seguretat que aquestes estan implicades estretament en l'educació dels seus fills, i també que tenen una certa capacitat, d'*observació* i de *reflexió*. En aquest sentit, creiem que la majoria d'elles responen a aquest perfil: ser pare o mare d'un AAC comporta una certa exigència de cara a supervisar la seva educació, cercar un diagnòstic, activitats extraescolars o assessorar-se en associacions de familiars. És en aquest sentit que creiem, per tant, que poden ser consultades en categoria d'"experts" en els seus propis fills i filles.

3. Revisió teòrica sobre l'assetjament escolar i la seva prevalença entre l'alumnat

La definició d'**assetjament escolar o maltractament entre iguals**, anomenat també ***bullying*** (mot provinent de l'anglès i que significa *abús* o *intimidació*) es popularitza a partir dels treballs pioners del psicòleg noruec **Dan Olweus** en els anys 70 en contextos escolars escandinaus, i des d'aleshores s'ha identificat amb força freqüència, en diferents països i grups d'edat, des de la preescolar fins a la Universitat.

Seguint la definició original d'Olweus, el *bullying* caracteritzaria aquelles situacions de **violència entre infants o joves** -normalment en contextos educatius- i que es caracteritzen per: a) implicar *lesions i patiment, sigui físic o psíquic* (no són simples jocs); b) tenir *continuitat en el temps*, en ocasions poden durar cursos o etapes escolars senceres; c) existir *desigualtat agressor-víctima*: típicament la víctima és menys robusta o d'una edat inferior i/o poc assertiva, no sap o no pot defensar-se adequadament, i sovint la seva reacció contribueix a agreujar el problema.

Respecte a la naturalesa de les agressions, aquestes poden ser *directes* (atacs físics, o contra les pertinences de la víctima com la roba o objectes escolars) però també *indirectes*, de tipus **verbal o social**: amenaces, humiliacions, insults, ridiculització, rumors o marginació dins del grup. Per tant, quan parlem de *bullying* o assetjament escolar ens referim a una situació molt concreta que es pot distingir de *jocs i bromes* (que no causen dany), i també d'aquells *conflictes* entre alumnes que tenen un caràcter puntual o on no existeix desigualtat evident entre les parts.

És difícil quantificar la **prevalença** de l'assetjament escolar en el nostre país perquè els distints estudis proposen xifres molt dispars, però tots coincideixen en que el nombre de possibles alumnes afectats és enorme. Algunes revisions donen dades entre el 2% d'alumnes que pateixen assetjament "greu" a l'escola, i entre un 20% i un 30% que estan patint graus variables d'agressió física o verbal. Altres estudis proposen xifres globals entorn del 10%. Resulta alarmant que, fins hi tot basant-nos en les estadístiques de victimització més moderades, més de 400 mil alumnes espanyols poden estar patint aquest problema. El *bullying* és un problema poc perceptible donada la tendència de les víctimes a callar sobre el problema que pateixen per indefensió, por o vergonya, i dels agressors a actuar de forma dissimulada als adults, tal com reflecteix el cas d'en Joan, de manera que pot estar present de forma silenciosa en la majoria de centres educatius del nostre país.

Es pot descriure la dinàmica del *bullying* com una **relació triangular** en la qual interactua un **agressor** (o grups d'agressors) amb una **víctima**, elegida deliberadament, en una relació agressiva i que implica *indefensió*, i que és observada per la resta d'alumnes ("**espectadors**") que, dins d'un rol passiu poden mostrar no obstant diverses actituds, des del suport explícit o implícit als agressors a la neutralitat o a una certa defensa de la víctima (Cerezo, 2006; O'Connell, Pepler, & Craig, 1999)

S'ha descrit que molt freqüentment els agressors, que en la majoria de casos són companys de classe, elegeixen la víctima per algun *detall físic* (ser grassonet, dur ulleres, aspecte estranger...). Alumnes menys robustos o d'edats inferiors també poden ser vulnerables. En moltes ocasions els agressors es centren en aquells alumnes de minories ètniques, orientació sexual gai o lesbiana, amb defectes de la parla, retard mental, discapacitats físiques o

cognitives, dislèxies, TDAHs, o Síndrome d'Asperger. Els **Alumnes amb Altes Capacitats (AAC)** també podrien ser inclosos aquí.

També sembla que els agressors, que en moltes ocasions es caracteritzen per *personalitats assertives, impulsivitat i lideratge* o capacitat d'*exercir influència sobre el grup*, solen elegir deliberadament víctimes "fàcils", amb una certa dificultat per defensar-se (i que en general tindran *menys popularitat, menys amics i suport dels companys, i major dificultat per demanar ajuda*). Els estudis confirmen també que moltes víctimes sistemàtiques d'assetjament es caracteritzen per **personalitats ansioses i poc assertives**, i en ocasions *timidesa i introversió*, i reaccionen als atacs de forma poc adaptativa. En el cas d'en Joan que hem utilitzat com exemple al començar aquest treball podem identificar algunes de les actituds i trets que s'han detectat en moltes víctimes. Per tant, en la mesura en què alguns nois i noies AAC tinguin menys relacions socials, comparteixin menys interessos amb el grup o presentin alguns dels trets de personalitat que hem esmentat, poden ser més vulnerables a patir assetjament a classe.

4. Els Alumnes amb Altes Capacitats: un col·lectiu victimitzat?

Tant en ambients acadèmics com entre les associacions de familiars dels AAC existeix la preocupació sobre si aquest col·lectiu, degut a les seves particularitats, presenta un especial risc de patir assetjament escolar. Encara que no hi ha una única definició o sistema per diagnosticar les Altes Capacitats es considera que els AAC poden constituir entre un 2% i un 5% de la població escolar. Val a dir que és un col·lectiu molt **heterogeni**: en ell trobaríem els **alumnes superdotats**, amb habilitats cognitives notables en general, que es manifestarien en les diverses matèries escolars i sovint també en les relacions socials. Per altra banda, hi trobaríem distints perfils d'**alumnes talentosos**, que presenten rendiments excepcionalment elevats en l'àmbit *acadèmic*, en el *creatiu-artístic*, o bé en matèries molt concretes com els *idiomes* o les *matemàtiques*, encara que poden presentar rendiments normals –o fins hi tot inferiors a la mitjana- fora d'aquestes àrees. Finalment, els AAC també inclouen **alumnes precoços**, que donen mostres d'un desenvolupament intel·lectual avançat per a la seva edat però que tendeixen a igualar-se amb els seus companys amb el pas del temps.

Està clar que aquest col·lectiu pot ser força vulnerable a patir *bullying*, possiblement no tant entre els alumnes amb superdotació, però de forma més evident en el cas d'aquells AAC talentosos acadèmics o amb talents concentrats en àrees molt específiques com la lingüística o les matemàtiques. En aquests darrers perfils podem trobar a nois i noies amb un llenguatge o interessos força diferents dels seus companys de classe, el qual en ocasions pot anar associat a *mancances en les habilitats interpersonals, actituds rígides i introversió*. Factors com l'*avorriment* que poden experimentar a classe o les dificultats per participar en les activitats acadèmiques convencionals poden ser també factors de risc. Un altre fet a tenir en compte és la

freqüent **disincronia** o desenvolupament desigual d'aquests alumnes, per exemple un nivell intel·lectual avançat per l'edat que coexisteix amb una emocionalitat infantil. Pel que fa a l'**autoestima**, molt relacionada també amb la vulnerabilitat a patir assetjament, aquesta no serà necessàriament baixa en els AAC, però sí que pot ser força *fluctuant*. Quan aquests trets i actituds apareixen de forma accentuada podem trobar alumnes psicològicament "fràgils", amb dificultats en la integració en l'ambient escolar i en les relacions amb els companys, i per tant potencials víctimes de *bullying*.

S'ha descrit com les altes capacitats intel·lectuals no es basen només en una *capacitat cognitiva* molt desenvolupada sinó que van acompanyades d'elements *emocionals i motivacionals* que orienten aquest potencial cognitiu. Alguns autors han suggerit aquí clars elements de vulnerabilitat a patir assetjament o a viure'l de forma especialment dolorosa com: *elevada sensibilitat, imaginació hiperactivada i elevat nivell de crítica i autocrítica*. Aquest quadre pot resultar familiar als pares d'alumnes com en Joan, l'infant del cas que hem usat com exemple introductori, i l'han observat també molts professionals de la Psicologia infantil, però no està clar fins a quin punt pot caracteritzar el conjunt del col·lectiu d'AAC que, com hem vist, pot ser altament heterogeni.

Finalment, a pesar de l'interès actual en el *bullying* i també en tot allò relacionat amb els AAC en general, no s'han fet gaires recerques sobre la **prevalença** de l'assetjament escolar en aquest col·lectiu. Els pocs estudis disponibles, procedents dels EEUU, tenen notables limitacions. No hem localitzat cap estudi d'aquest tipus realitzat en territori espanyol o de parla hispana.

5. Objectius de la recerca

En el present estudi ens hem proposat aproximar-nos a la **prevalença del *bullying* o assetjament escolar entre els AAC de Catalunya**, o sigui: quants d'aquests alumnes han patit el problema en algun moment durant la seva trajectòria escolar, i quants el poden haver patit durant el darrer curs. En aquest sentit volem respondre a una inquietud expressada per molts familiars i educadors, i reivindicada periòdicament per les associacions com la Federació Espanyola d'Altes Capacitats CONFINES.

Ens centrarem aquí en l'aspecte més punyent, la **victimització**. Es deixarà de banda la possible implicació dels AAC en l'assetjament en el paper d'*agressors o col·laboradors*. No es descarta, òbviament, que alguns d'ells ho puguin ser en un moment donat, però no hi ha cap indicatiu ni preocupació sobre el fet que això es doni en major grau respecte a l'alumnat en general.

Finalment, i donat que l'estudi respon en gran part a les preocupacions de les famílies, també indagarem de forma molt bàsica en com aquestes han **afrontat** el problema de l'assetjament dels seus fills i filles, i també i com han valorat la resposta o la preparació de l'escola en aquest sentit. Molts pares i mares d'AAC, i d'alumnes víctimes del *bullying* en general, han relatat molt sovint reaccions d'escepticisme, minimització o desviació de responsabilitats quan s'han adreçat al centre educatiu a denunciar la situació que vivien els seus fills. Per exemple, rarament se'ls ha informat des de les escoles que els seus fills estaven sent assetjats, sinó que ho han descobert per ells mateixos o per altres fonts. En l'estudi procurarem quantificar la freqüència de les principals actuacions que, segons converses prèvies amb pares i mares, hem observat en famílies de menors que han patit assetjament. En aquestes converses hem detectat, també, una gran insatisfacció o pèrdua de confiança en l'escola per part de les famílies. En aquest sentit, hem inclòs preguntes d'opinió, per determinar fins a quin punt aquests sentiments, clarament identificats en molts casos particulars, es poden considerar estesos entre el conjunt de famílies d'AAC.

6. Metodologia i planificació de la recerca

6.1. Participants

A través de l'associació FANJAC s'ha aconseguit que 223 famílies d'AAC complint un qüestionari online. Per etapes educatives, 5 dels alumnes es troben en l'etapa de preescolar, 157 a Primària, 54 a la ESO i un 7 en Batxillerat o altres estudis superiors. Territorialment, 80 de les famílies resideixen a Barcelona, 101 a Girona, un 18 a Tarragona i 24 a Lleida. Un 70% dels alumnes eren nois i el 30% noies.

6.2. Procediment

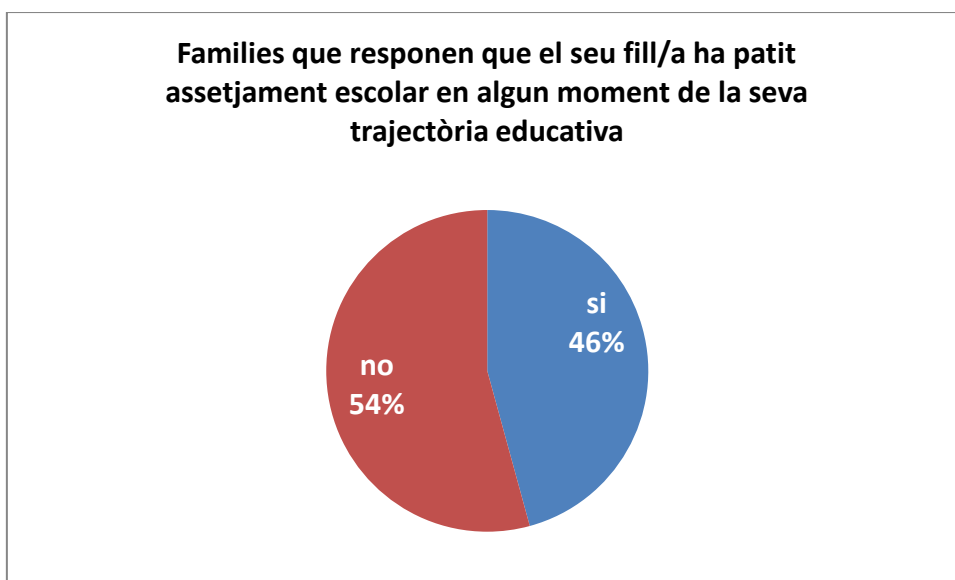
El qüestionari *online* ha estat enviat per correu electrònic a les famílies a través de l'associació FANJAC entre els dies 17 i 26 de maig de 2017, és a dir, cap a les acaballes del curs. Creiem que és un bon moment, perquè molts dels casos d'assetjament escolar que han pogut anar apareixent al llarg del curs hauran aflorat d'una forma o altra. Els ítems del qüestionari s'han redactat a partir dels coneixements que es tenen actualment sobre el tema, i també amb l'experiència de moltes entrevistes prèvies amb famílies d'alumnes afectats pel *bullying*, amb Altes Capacitats o sense.

La recerca fou presentada a les famílies en el curs d'una reunió organitzada per FANJAC a Girona, en la qual es va explicar la seva finalitat, així com la voluntarietat i **confidencialitat** de les respostes, i es va comprovar l'elevat interès dels assistents per participar.

7. Resultats

7.1. Presència d'assetjament escolar al llarg de la trajectòria educativa

Actualment tothom té uns certs coneixements sobre què és el *bullying* o assetjament escolar. El problema és que possiblement cadascú té la seva pròpia definició personal, on és possible que es barregin prejudicis o idees personals. Per això, començàvem el qüestionari presentant una breu definició acadèmica d'assetjament escolar o maltracte entre iguals, com també s'ha anomenat, desmentint algunes possibles creences falses (com per exemple, que implica principalment agressions físiques) i destacant les seves principals característiques (la *indefensió de la víctima*, l'*existència de danys* i la *continuitat en el temps*). Aquestes son les respostes:



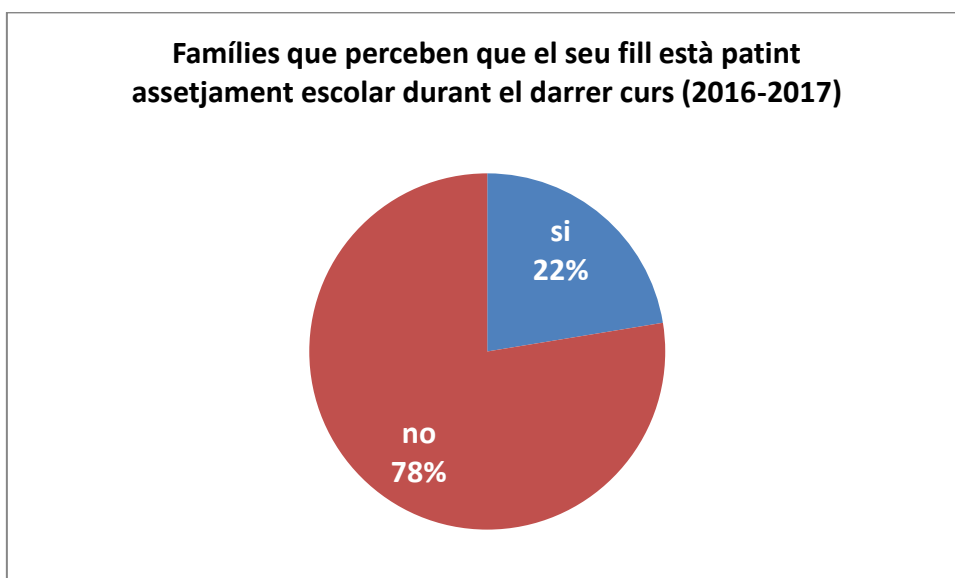
Aquesta primera dada ens dóna una idea general de les dimensions del problema. **Un 46% de les famílies enquestades han afirmat que els seus fills, en algun moment, han patit algun episodi que es podria classificar com assetjament escolar.**

El *bullying* no és doncs un problema rar o minoritari, sinó que és relativament freqüent en els centres educatius, per molt que a nivell social pugui passar relativament desapercbut.

Els resultats indiquen que, **al llarg de la seva vida escolar, més de la meitat dels alumnes AAC hauran patit, en al menys en una ocasió, un episodi de *bullying*.**

7.2. Prevalença del problema en el curs actual

La *prevalença* ens indica quants alumnes han patit el problema durant el darrer curs, i ens dona dades sobre el **grau de victimització** del col·lectiu d'AAC. I aquest índex, de nou, és elevat:



Segons les famílies, al llarg del curs 2016-2017, **al menys 2 de cada 10 alumnes amb Altes Capacitats han patit assetjament escolar.**

Per fer-nos una idea: de les 223 famílies que han complimentat el nostre qüestionari, 50 d'elles reporten que, al llarg del darrer curs, els seus fills o filles han estat víctimes d'**agressions continuades** de tipus *físic i/o verbal*, els han *robat o trencat objectes*, han estat objecte de *rumors, amenaces*, o han estat *marginats* per part de companys de classe, experimentant *patiment* així com *dificultats per obtenir ajuda o defensar-se* de les agressions.

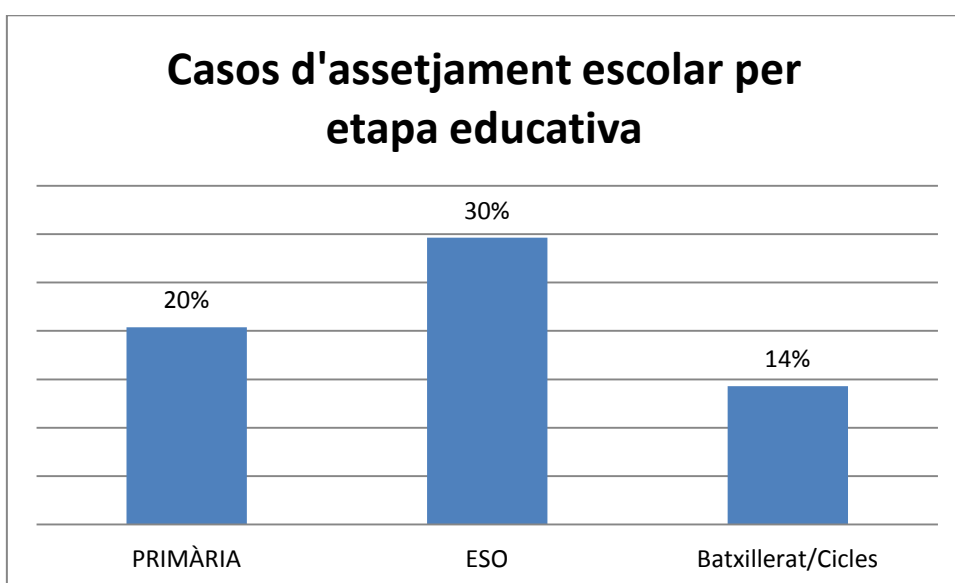
Cal interpretar aquí aquestes dades amb cautela: a fi de comptes, hem quantificat aquest 22% d'afectats partir de les respostes de les famílies. Per tant no es tracta d'una dada objectiva sobre quants alumnes estan sent victimitzats (que, de tota manera, seria difícilíssima d'obtenir

en qualsevol cas) sinó que ens informa sobre quantes famílies han detectat que el seu fill o filla patia el problema.

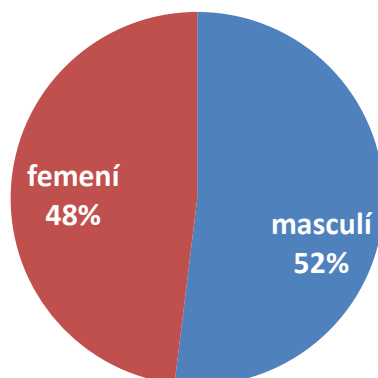
En aquest sentit, podem esperar que les dades obtingudes a partir dels pares i mares pateixin algun tipus de distorsió o biaix. Desgraciadament, tal com ens indica l'experiència, el més probable és que, si efectivament existeix alguna tendència aquí, aquesta sigui a **subestimar** el problema. En efecte, l'assetjament escolar en ocasions és difícil de detectar, especialment aquell més subtil, ja que té lloc d'amagat als adults (típicament: en racons de pati, menjador, passadissos, vestuaris...), i sovint a les víctimes els costa explicar el què els passa, o bé callen per por o vergonya. Tampoc hi ajuda el fet que, desgraciadament, pot existir també la tendència d'alguns centres escolars a minimitzar o a ocultar els casos d'assetjament.

Per tot plegat, encara que la xifra de 22% de nois i noies AAC que pateixen *bullying* a l'escola ens pot semblar elevadíssima, és gairebé segur que es queda curta. *El més probable és que la xifra real d'afectats sigui superior*, i més endavant veurem algunes mostres de apunten també en aquest sentit.

Tinguem en conte també que les famílies enquestades formen part d'associacions, estan altament implicades en l'educació dels seus fills, i que aquests estan diagnosticats, i que molts gaudeixen d'atenció personalitzada en el centre educatiu. Tot plegat poden ser **factors de protecció** contra l'assetjament. Però entre el conjunt d'AAC –com hem vist, força infradiagnosticat- hi haurà molts alumnes que no reben aquest suport i atenció, o pitjor encara, que se'ls atribueixen diagnòstics incorrectes (com per exemple TDAH) i que podem suposar que siguin molt més vulnerables.



Gènere dels alumnes assetjats



Les dades indiquen un major nombre de casos reportats en l'etapa d'ESO, especialment, en els dos primers cursos, i que afecta tant a nois com a noies.

Aquests resultats són una mica sorprenents, perquè contradiuen en part el que coneixem sobre el problema: que l'assetjament és més nombrós en *primària*, i que afecta principalment els alumnes de *sexe masculí* (que son majoria, tant entre els agredits com entre els agressors).

Posteriorment, durant l'etapa d'ESO –i contràriament a la imatge de molts pares sobre l'ambient en els Instituts- els casos d'assetjament disminueixen, i la proporció entre nois i noies tendeix a igualar-se. Els nivells d'assetjament més baixos s'observen en l'etapa postobligatòria (Batxillerat o Cicles Formatius). Això s'explica perquè a partir de la ESO els nois i noies, que entren ja en l'adolescència, solen ser més autònoms, escullen activament amb qui volen relacionar-se i amb qui no, i tenen més recursos per defensar-se o demanar ajuda si s'escau. Els casos d'assetjament en la ESO, que per desgràcia també segueixen tenint lloc, solen passar menys per l'agressió física com per la verbal i sobretot, la social: comentaris, rumors pejoratius, marginació del grup, tant directament com a distància mitjançant els mòbils, ordinadors i tablets (*cyberbullying*).

El fet que en aquesta enquesta, en proporció, apareguin més casos en la ESO, contràriament al que es podria esperar, ens pot fer pensar que una part del problema del *bullying* entre els AAC en la Primària ha pogut passar desapercebuda als adults. Potser es troba ocult darrera de la desmotivació acadèmica o les dificultats de socialització de certs alumnes, les quals, en aquests casos, serien en realitat símptomes de situacions d'assetjament subjacents.

Altres possibles explicacions podrien ser: les Altes Capacitats –i la intel·ligència i habilitats associades- proporcionen una certa protecció als estudiants durant l'etapa de Primària. O bé

que són especialment sensibles al tipus d'assetjament *social* que caracteritza l'etapa de la ESO. En tot cas, aquestes consideracions van molt més enllà del propòsit d'aquest estudi.

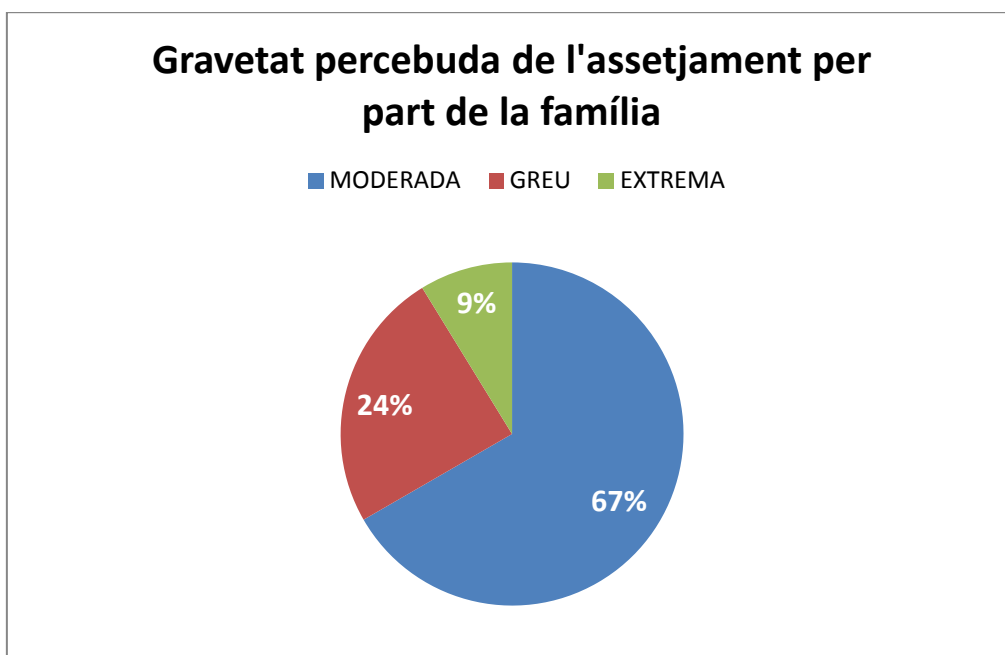
7.3. Gravetat de les conseqüències de l'assetjament

Els pares i mares, en ocasions, poden trigar a conèixer el detall de les agressions que pateixen els seus fills i filles. Ja hem esmentat els problemes d'algunes víctimes per explicar el què els està passant (o, en cas dels nens i nenes més joves, poden tenir dificultats per expressar verbalment el què els passa). No obstant, molts pares i mares poden observar i descriure amb detall la *simptomatologia* o les afectacions visibles que causa l'assetjament escolar entre els seus fills i, com veurem, aquesta és majoritàriament la forma en què surten a la llum la majoria de casos.

Amb la nostra experiència prèvia, hem agrupat la diferent simptomatologia que observen moltes famílies en tres nivells de gravetat:

GRAUS DE GRAVETAT DE L'ASSETJAMENT OBSERVAT PER LES FAMÍLIES	
De gravetat lleu	Es queixa o es disgusta per maltractaments rebuts per part dels companys. Estat d'ànim trist i apagat, o bé irritat. Però sense afectacions importants sobre la seva conducta en general.
De gravetat elevada	Si a causa del maltractament apareixen <u>un o més dels símptomes següents</u> : <i>Insomni, irritabilitat, problemes amb l'apetit. Plora o tem el moment d'anar a l'escola. Estat d'ànim trist, desmotivació, baixa autoestima. Síntomes d'ansietat, estrès, por. S'aïlla dels altres. Empitjorament dels resultats escolars. Empitjorament del comportament a l'escola.</i>
De gravetat extrema	Si s'observen una o més de les següents situacions: <ul style="list-style-type: none"> -ha rebut lesions físiques per part de companys d'escola. -A causa de la por, estrès o ansietat relacionada amb el maltractament, no ha pogut assistir amb regularitat a les classes. - Ha expressat ideacions suïcides -O si ha patit seqüeles físiques o psíquiques que requereixen tractament mèdic o psicològic

Es pot deduir que molts casos d'assetjament escolar comencen per ser de *gravetat lleu*, i a mesura que passa el temps i les agressions s'acumulen –o augmenten d'intensitat quan la situació de la víctima a classe es *normalitza*, com sol passar- deriva cap afectacions *greus*, produint símptomes fisiològics i relacionats amb l'ansietat o el baix estat d'ànim. Finalment, observariem la **gravetat extrema** quan es produeixen danys físics o psicològics de consideració, o bé quan l'alumne no pot assistir a classe o realitzar altres activitats quotidianes amb normalitat.

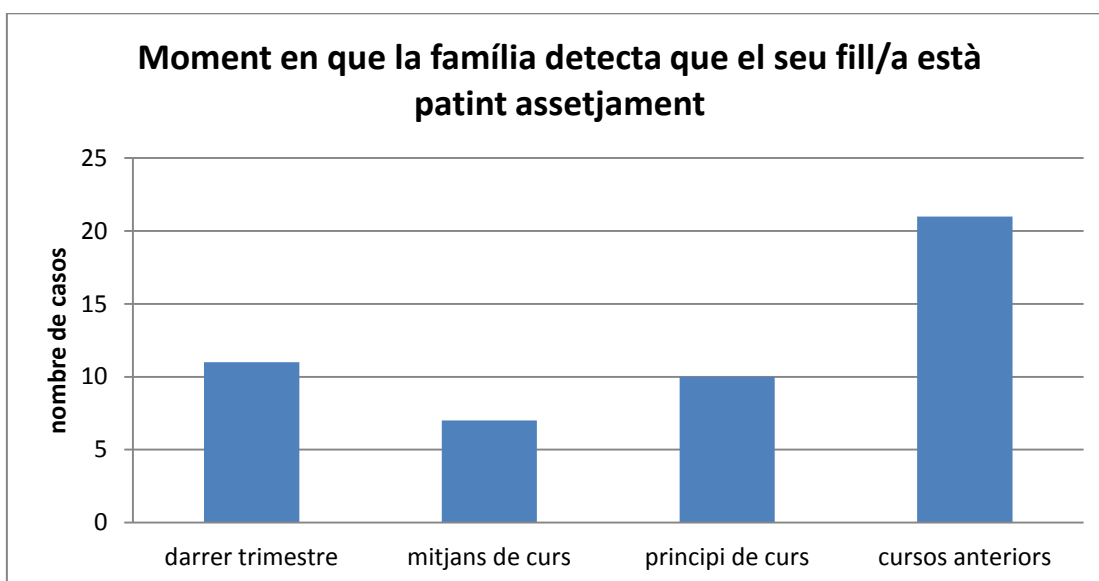


La majoria de casos observats per les famílies corresponen a la categoria de **gravetat moderada**, i per tant son els que tenen un millor pronòstic, especialment si es prenen mesures correctores ràpidament.

No oblidem però que els casos de gravetat lleu poden derivar amb el temps en afectacions més greus. Ni que un percentatge significatiu dels casos s'ha observat simptomatologia d'una certa gravetat.

Un 24% de les famílies de menors afectats reporta afectacions de **gravetat elevada**. Un 9%, o sigui: 5 dels 57 entrevistats, han observat simptomatologia de **gravetat extrema** en els seus fills i filles.

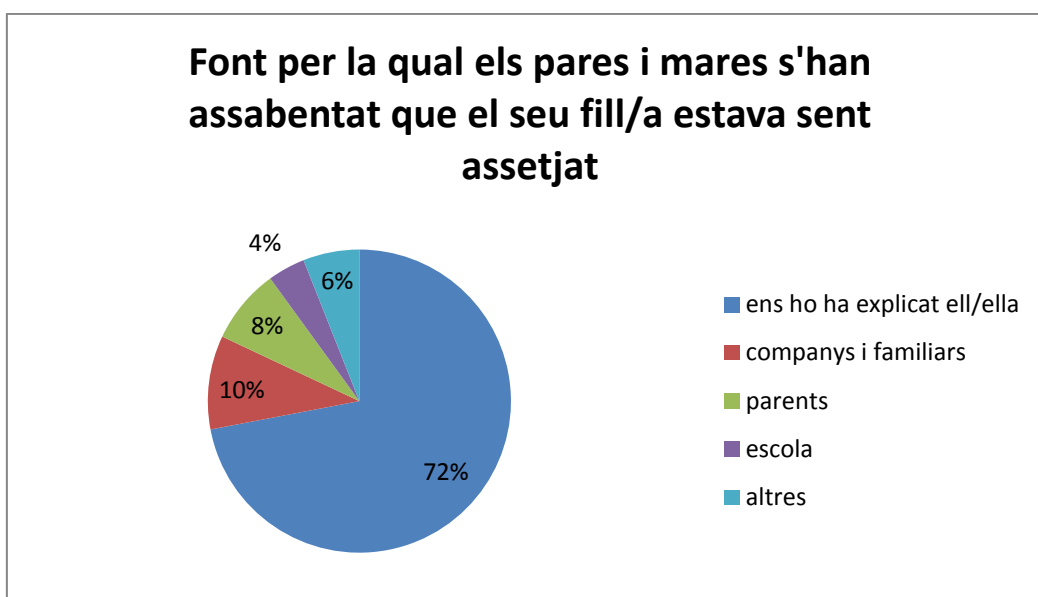
7.4 Detecció i afrontament de l'assetjament per part de les famílies



No hi ha un moment preferent en el qual els pares detectin l'assetjament dels seus fills. El descobriment que els seus fills i filles pateixen *bullying* pot tenir lloc al llarg de qualsevol moment del curs.

Un alt nombre de casos d'assetjament escolar en el curs 2016-2017 ja eren coneguts per part de les famílies en cursos anteriors.

Podem suposar que bastants dels casos actuals en realitat són de llarga durada i provenen de problemes de *bullying* mal resolt per part de les escoles durant cursos anteriors.



En la majoria dels casos recollits els pares i mares han detectat l'assetjament escolar pels seus propis mitjans, observant i parlant amb els seus fills i filles.

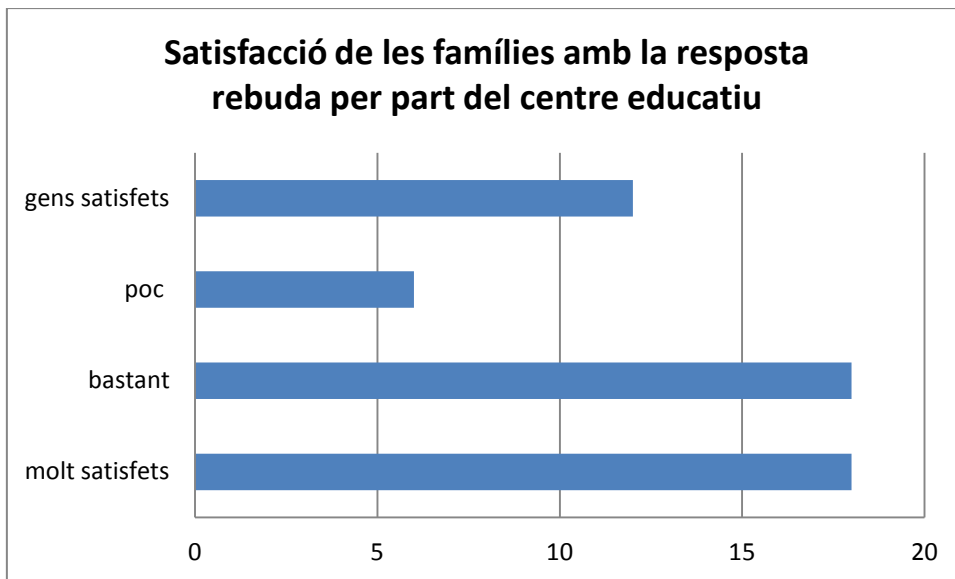
Altres **fontes d'informació** han estat els companys dels seus fills (o les seves famílies); germans i parents; o bé psicòlegs, monitors i altres professionals.

Només un 4% de les famílies han sabut que els seus fills/es han estat patint assetjament a través de l'escola

Crida l'atenció que, de tots els entrevistats, només en 2 casos hagin conegut la notícia de l'assetjament dels seus fills a través de la pròpia escola. Ja hem descrit en el capítol 2 en que l'assetjament escolar, en els seus inicis, pot ser difícil de detectar per part dels adults, donada la tendència de les víctimes a callar, dels agressors a dissimular i de la resta d'alumnes a tolerar o col·laborar en els fets. No obstant, és sorprenent que precisament en el lloc dels fets, on els alumnes passen tantes hores durant el dia, supervisats per tutors i docents professionals, sigui on es detectin menys casos.

Això ens fa pensar en que actualment existeix un dèficit estructural en el sistema educatiu de cara a la detecció primerenca dels casos d'assetjament. El qual confirma les nostres sospites: que, a pesar dels alts nivells d'assetjament detectats en aquest qüestionari, el problema del *bullying* entre els AAC possiblement estigui més estès.

La gran majoria de les famílies afectades (95%) s'han posat en contacte amb el centre educatiu per comunicar que el seu fill o filla patia assetjament escolar.



La majoria de famílies es consideren **bastant o molt satisfetes de la reacció del centre educatiu** quan han acudit a l'escola a comunicar els fets.

Aquesta dada ens convida a un cert **optimisme**: a pesar de les dificultats actualment moltes escoles estan responent bé als pares i mares. Tinguem en conte que molts docents del nostre país estan relativament poc formats en matèria d'assetjament escolar (que, per exemple, ha estat ignorat en els estudis de Magisteri o de Professorat de Secundària) i que no tenen gaires recursos o instruccions concretes. Això significa que, d'alguna manera, en les escoles del nostre país hi ha mestres que estan fent bé les coses.

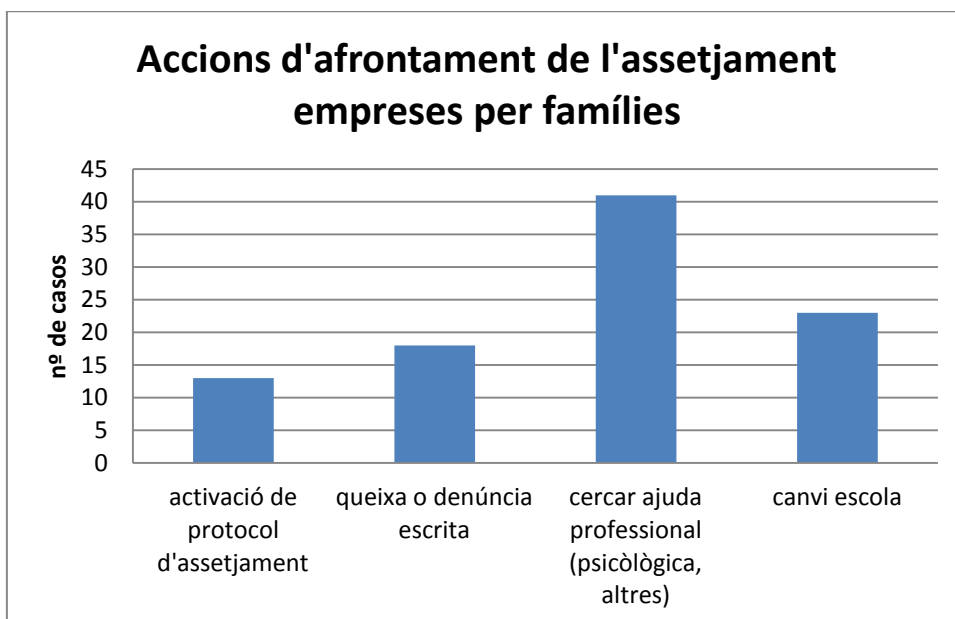
Seria interessant conèixer quines són aquestes accions que "funcionen", i exportar el coneixement al conjunt d'escoles del país. Malauradament, encara coneixem poc què fan els docents en les aules quan apareix un cas de *bullying*, i quines accions donen bons resultats, i quines no. En l'apartat final de **recomanacions** tornarem sobre aquest tema.

Per altra banda, caldria aconseguir atendre millor al 30% de famílies que estan *insatisfetes* o *molt insatisfetes* amb les solucions que han rebut. Segons les entrevistes que hem realitzat, la insatisfacció pot néixer en el moment inicial, si s'adrecen al centre educatiu per comunicar els fets i la primera resposta és d'incredulitat o de minimització del problema (recordem que en la majoria de casos l'escola **no** ha detectat l'existència de cap problema).

De cara a la víctima, que necessita ajuda desesperadament, això pot suposar una dolorosa *doble victimització*, ja que a les agressions que pateix es suma el fet que la seva queixa no es prengui seriosament. Aquesta actitud també retarda les accions correctives, i crea una tensió innecessària entre la família i l'escola, en uns moments en què la col·laboració hauria de ser total.

Altres fonts d'insatisfacció conegudes són la manca de solucions, quan l'escola no pren mesures o aquestes són ineficaces. Alguns errors ben coneguts són l'atribució del problema a característiques individuals de la víctima (per exemple: centrar-se en els *síntomes*, com l'ansietat, la irritabilitat o les dificultats en les relacions socials, passant per alt la situació d'agressions que els està causant). O bé tractar el problema com un *conflicte entre alumnes* i realitzar una **mediació**, obviant la desigualtat entre agressor i víctima, i la complicitat o tolerància de la resta de companys (el qual pot passar per situacions desagradables per a les víctimes, com per exemple haver d'assistir a un acarament a soles amb l'agressor per "aprendre a conviure"). Finalment, no està clar si actes puntuals com veure una pel·lícula o fer un debat a classe, sense continuïtat ni mesures complementàries, no poden estar empitjorant el problema en *visibilitzar* –i confirmar davant del grup- l'etiqueta de "víctima" atribuïda a l'alumne afectat.

Les famílies solen reaccionar quan l'assetjament s'agreuja o si, segons el seu punt de vista, el centre educatiu no respon adequadament. Les següents dades ens informen d'accions protagonitzades per les famílies i que ens indiquen la presència de casos complicats:



Un 6% entre el total de famílies entrevistades afirma que en algun moment s'ha activat un **protocol d'assetjament** respecte al cas del seu fill o filla.

El **protocol d'assetjament** implica que el centre educatiu ha reconegut un cas de bullying dintre de les seves instal·lacions, i s'inicia un seguit de mesures correctives dirigides a protegir la víctima i solucionar el problema. En ocasions és la pròpia família qui insta l'activació d'aquest protocol. Un protocol no sempre garanteix que s'acabi amb l'assetjament, encara que ofereixi

certes garanties a la víctima i la seva família, i un problema afegit és que usualment s'activen quan l'assetjament ja ha assolit una certa gravetat i el pronòstic és més difícil.

Un 8% de les famílies ha realitzat en alguna ocasió una denúncia o una queixa per escrit relativa a l'assetjament escolar

Entre elles, podem trobar les demandes adreçades al centre educatiu exigint l'activació del protocol d'assetjament.

Un 18% de les famílies enquestades en algun moment ha requerit ajuda psicològica o d'altre tipus per als seus fills, relacionada amb l'assetjament escolar.

Ja hem esmentat les distintes afectacions de l'assetjament escolar: sobre l'estat d'ànim, l'autoestima, simptomatologia depressiva o ansiosa, por a l'escola, reclusió social, etc. Un nombre significatiu de familiars de nois i noies AAC s'han mobilitzat en la cerca d'ajuda professional per als seus fills.

Un 10% de les famílies enquestades informa que en algun moment s'ha donat un canvi d'escola del seu fill o filla motivat per l'assetjament escolar.

El canvi d'escola motivat per situacions d'assetjament escolar no resoltes es pot considerar un fracàs del sistema educatiu. Darrera de les 23 respostes afirmatives, podem imaginar situacions familiars complexes, impotència, enfrontament o desencant amb l'escola, i sobretot víctimes que han patit molt i durant molt temps. Un canvi d'escola que respon a aquest motiu sempre implica una vivència d'injustícia (l'escola "expulsa" a la víctima, i no als agressors) i no es sol prendre a la lleugera: pot implicar desplaçaments més llargs per dur el fill a la nova escola, costos econòmics, anar a un ambient poc familiar per a l'infant, deixar enrere les amistats que conservava...

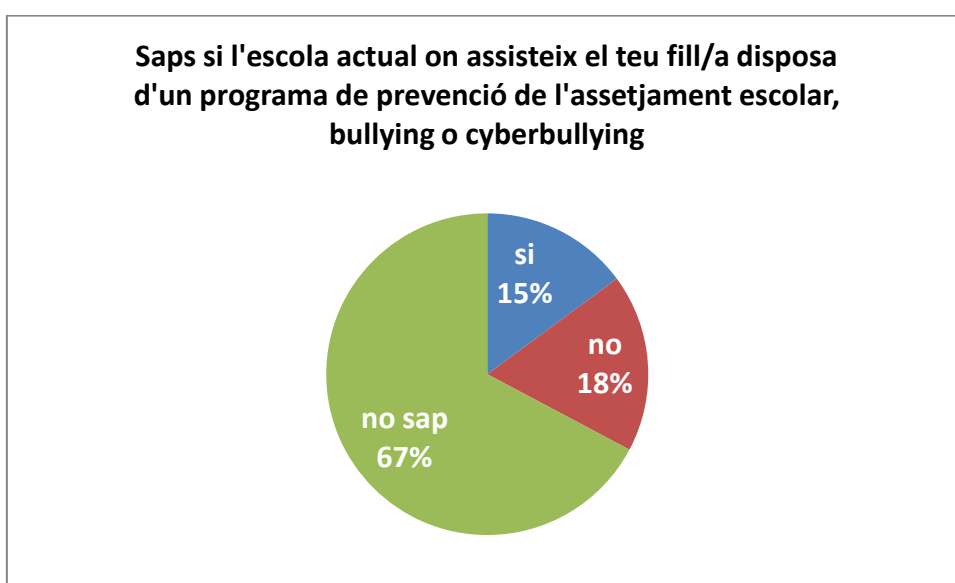
Per contra, el canvi d'escola pot aportar seguretat i protecció immediata a les víctimes quan els processos es compliquen i les solucions no arriben. Algunes famílies expliquen com l'estat dels infants han millorat molt una vegada se'ls proporcionava un entorn segur i amigable, sense necessitat de tractament, i que "tornen a ser ells mateixos", ja que s'allunyen no només dels agressors sinó dels records, dels rumors o de l'etiqueta de "víctima" que els havia estat imposada en l'escola anterior.

Recordem aquí que, una vegada es realitza el canvi d'escola, el cas d'assetjament (o el presumpte cas, si encara no s'havia reconegut "oficialment") desapareix de les estadístiques. Si no hi ha víctima, no hi ha cas. Per això, encara que passi bastant desapercebut, el canvi

d'escola motivat pel *bullying*, ja no entre els AAC sinó entre l'alumnat en general, pot ser més freqüent del que ens podríem pensar i mereix una investigació apart.

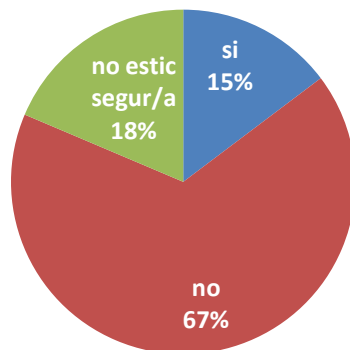
7.5. Percepció dels recursos i la preparació de les escoles per part de les famílies

Com esmentàvem en el segon capítol, poc a poc els plans de prevenció es van estenent en les escoles del nostre país. No obstant, la gran majoria de pares i mares d'AAC, que es poden considerar persones ben informades en matèria d'escoles i educació, desconeixen si l'escola on assisteixen els seus fills i filles disposa d'un pla o programa de prevenció específic en matèria de *bullying*.



Un 85% dels pares i mares desconeix si l'escola del seu fill/a disposa d'un programa específic de prevenció del *bullying*, o bé creu que aquest és inexistent. A la majoria d'ells tampoc se'ls ha informat, o bé desconeixen, sobre els recursos que poden utilitzar si descobreixen que el seu fill/a està patint maltractaments per part de companys.

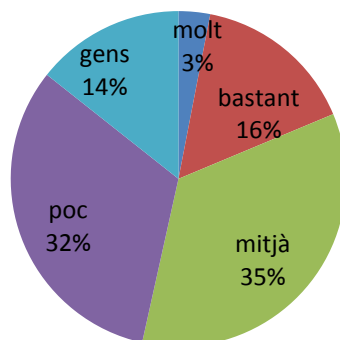
Us han ofert, a l'escola, recursos o possibilitat d'assessorament en cas d'assetjament escolar?



Quan els pares d'un alumne descobreixen que el seu fill o filla pateix assetjament –i recordem que en la majoria de casos son ells els que tenen la iniciativa en la detecció i comunicació a l'escola- apareixen sovint sensacions d'impotència i desorientació. No només veuen com el *bullying*, que fins al moment semblava una remota amenaça, està afectant als seus fills, sinó que no saben exactament què fer ni a quí recórrer. En els casos més complicats la família ha intentat ja diverses solucions fins que es planteja finalment el **protocol d'assetjament**.

Segurament si els pares i mares disposessin d'interlocutors i recursos a on acudir, molts casos d'assetjament es resoldrien més fluidament i abans que la víctima en pateixi conseqüències d'importància.

Grau de preparació de les escoles per afrontar casos d'assetjament, des del punt de vista de les famílies



La majoria de famílies consideren que la preparació de l'escola és **mitjana** (35%) o **baixa** (32%). En canvi, són pocs aquells que consideren que l'escola està molt o bastant preparada (18%) i també els que consideren que no està preparada en absolut (14%).

Aquests resultats són coherents amb les respostes anteriors, que indiquen sobretot que moltes famílies desconeixen com es gestiona el tema de l'assetjament escolar en els centres educatius dels seus fills, i també si existeixen recursos específics als quals puguin tenir accés si es dona el cas.

8. Conclusions

La motivació principal de l'estudi era indagar en la **presència de l'assetjament escolar o bullying entre alumnes amb Altes Capacitats de Catalunya**, responnent a les preocupacions de famílies i associacions del sector. De les respostes dels pares –molt típiques, encara que sense validesa estadística- es desprèn que desgraciadament no es tracta d'un problema aïllat, o propi de situacions extremadament problemàtiques, sinó relativament quotidià: *més de la meitat dels alumnes AAC en patiran, en algun moment, al llarg de la seva trajectòria educativa.*

Respecte a la seva **prevalença**, o sigui, quants alumnes en poden patir en un moment donat, el qüestionari ens ha donat una xifra del **22% durant el curs 2016-2017**. La majoria de casos reportats corresponen a l'etapa de la **ESO**, seguit de la **Primària**, afectant a nois i noies per igual.

Podem sospitar que, fins a cert punt, els resultats *subestimen* la presència del problema, així que podria ser que la xifra total d'afectats sigui més elevada. Igualment, cal tenir en compte que les respostes provenen de famílies d'alumnes diagnosticats, que gaudeixen de suport d'associacions del sector i d'una atenció individualitzada a les escoles. Podem preveure una victimització més elevada entre els molts casos d'infants i joves amb Altes Capacitats sense diagnosticar, o amb diagnòstics erronis, i que pateixen dificultats en els centres educatius, i que no estan sent atesos de forma individualitzada, ni les seves famílies reben suport de l'Administració o d'associacions del sector.

No tenim base per afirmar que els nois i noies AAC pateixin assetjament escolar en un grau més elevat respecte al conjunt de l'alumnat, però en tot cas les respostes de les famílies indiquen que es tracta d'un problema força estès i que mereix que mereix ser abordat molt seriosament per part dels centres educatius i les Administracions.

Pel que fa a la **gravetat**, la majoria de famílies reporta *afectacions lleus*, que no arriben a alterar de forma evident l'estat de salut o el comportament dels nois i noies. Aquests són els

casos de millor pronòstic, no obstant cal recordar l'efecte acumulatiu que poden tenir les agressions "de baixa intensitat" al llarg del temps, de manera que si no es prenen mesures aquests infants i joves poden acabar presentant afectacions de major gravetat.

Recordem també que un 33% de les famílies reporta simptomatologia de *gravetat greu o molt greu*, amb afectacions d'importància sobre els infants i joves. Aquest fet hauria d'activar totes les alarmes en el sector educatiu, i també en la societat.

Les famílies descobreixen que els seus fills estan rebent assetjament principalment pels seus propis mitjans. Només molt rarament han descobert el problema dels seus fills a través de la pròpia escola. Això ens indica que els centres educatius actuals son molt poc proactius pel que fa a la detecció d'aquesta problemàtica.

La gran majoria de famílies, quan descobreix que el seu fill o filla està patint *bullying*, ha **comunicat el problema a l'escola**. Pel que fa a la **satisfacció** sobre l'atenció rebuda son bastant variades, predominant les *opinions positives* per sobre de les crítiques, el qual indica que en molts casos els docents estan atenent bé aquestes situacions, i que l'assetjament es mitiga o es soluciona.

No obstant una minoria important de pares i mares estan **insatisfets** amb la reacció o les solucions aportades per l'escola. En moltes converses amb pares i mares apareix sovint el tema de la *dobla victimització*, quan al patiment de la víctima (i de la família) s'afegeix una actitud inicial d'escepticisme, minimització o negació inicial per part dels interlocutors del centre educatiu, que enfonsa encara més la víctima i els seus pares. O la impotència quan les solucions aportades per l'escola no donen resultats i el problema es perpetua.

Entre les respostes ha aparegut que un 6% de les famílies informa de l'activació **d'un protocol d'assetjament**, un 18% han buscat **ajuda psicològica** o d'un altre tipus relacionada amb l'assetjament, i un 10% reporta un **canvi d'escola motivat per l'assetjament escolar**. Aquestes dades preocupants corresponen a casos complexos, vivències personals i familiars difícils, i evidencien dèficits en el sistema educatiu pel que fa al tractament d'aquesta problemàtica.

Finalment, entre els pares i mares existeix actualment un elevat **desconeixement** sobre els recursos que el centre posa al seu abast de cara a l'assetjament, o bé creuen que aquests no existeixen, i el mateix es podria dir pel que fa als **programes de prevenció** de l'assetjament escolar. Un problema afegit al patiment de víctimes i famílies és que, quan apareix el *bullying*, molt sovint el desconcert és total i no saben què fer i on recórrer, afegint això al fet ja constatat que en la majoria de casos l'escola aparentment ignora l'existència del problema.

De manera bastant congruent amb les apreciacions anteriors, la **valoració general** de les famílies sobre la preparació de les escoles en matèria d'assetjament escolar és entre mitjana i baixa.

9. Recomanacions:

a) IMPLANTACIÓ DE PROGRAMES DE PREVENCIÓ DE L'ASSETJAMENT ESCOLAR EN ELS CENTRES EDUCATIUS

La magnitud i l'extensió del problema de l'assetjament entre els AAC –i entre l'alumnat en general- sugereix la importància d'implantar programes *antibullying* en els centres educatius catalans. No només en aquells centres que, amb justícia o no, es consideren “conflictius”, sinó pràcticament en qualsevol escola o institut. Més enllà de les activitats o xerrades de sensibilització puntuals, ens referim aquí a programes consolidats i amb eficàcia comprovada, i que inclouen: una mobilització intensiva del conjunt de la comunitat educativa al llarg de tot el curs; vigilància en els espais comuns; existència de normes i sancions específiques; i implicació activa de l'alumnat en el projecte.

b) AFAVORIR LA DETECCIÓ PRECOÇ EN ELS CENTRES ESCOLARS

No hauríem d'esperar que, com fins ara, siguin les famílies les que denunciïn els casos. Els docents i especialment els tutors han d'estar especialment formats i sensibilitzats per detectar els subtils detalls que indiquen la presència de *bullying* en les seves aules. Eines com els qüestionaris estandarditzats sobre el *bullying*, especialment els que inclouen *sociogrames*, poden ser molt útils també per descobrir de forma preventiva quins alumnes són més vulnerables, així com els possibles agressors, aquells que exerceixen lideratge, els seguidors, els neutrals, els solitaris, etc. Aquesta informació també és molt valuosa de cara a una possible intervenció. Hi ha altres mecanismes de detecció precoç: per exemple, alguns centres educatius disposen de bústies anònimes on un estudiant pot denunciar un cas de *bullying* en ell mateix o en un company, o bé demanar ajuda, sense exposar-se davant dels agressors.

c) PROPORCIONAR ALS DOCENTS EINES D'INTERVENCIÓ IMMEDIATA

Aquí es tracta d'evitar que els casos lleus es transformin en casos greus, o que els problemes d'assetjament escolar dels alumnes es perpetuïn en el temps, com passa sovint. Els docents han de tenir instruccions clares per actuar tot just es detecti un cas en les aules, i tenir accés a l'ajuda d'especialistes en casos de problemes especialment complicats.

d) PROPORCIONAR RECURSOS ESPECIALITZATS A DISPOSICIÓ DE FAMÍLIES I VÍCTIMES

Aquestes haurien de trobar immediatament el suport i comprensió d'interlocutors sensibles i amb capacitat resolutiva. Especialment de cara a les víctimes, adults de confiança dins dels centres educatius, així com mesures de protecció immediates. Evitar, especialment, l'esmentada doble victimització en què es troben certes víctimes o les seves famílies quan la seva demanda d'ajuda no es pren seriosament.

e) PROPORCIONAR ALS DOCENTS INFORMACIÓ ESPECÍFICA SOBRE ASSETJAMENT ESCOLAR I ALTES CAPACITATS

Actualment els manuals del Departament d'Ensenyament sobre Altes Capacitats dirigits als docents tracten temes com l'avaluació de la intel·ligència, els problemes de motivació o de relacions socials que poden patir aquests alumnes, i molts altres temes relacionats. Però fins l'actualitat passen per alt l'existència de l'assetjament escolar. No tots els AAC, òbviament, són vulnerables a patir *bullying*, però cal que els docents que els atenen siguin conscients que aquest problema també es pot presentar amb una certa freqüència, i per això hauria d'aparèixer de forma destacada en els manuals i guies del Departament, i també en les formacions dels docents.

f) POTENCIAR LA DETECCIÓ PRECOÇ DELS ALUMNES AMB ALTES CAPACITATS

Possiblement molts d'ells estan encara per diagnosticar (o bé se'ls atribueixen diagnòstics erronis). Aquests infants i joves poden ser especialment **vulnerables** i estar patint dificultats en la seva integració en les escoles, a més de mancar-los el suport de l'Administració o les associacions del sector. Caldria utilitzar els coneixements i instruments disponibles actualment per anar-los identificant i proporcionar-los suport individualitzat, i no només acadèmic, sinó també a nivell social i emocional.

g) MILLORAR LA COMUNICACIÓ AMB LES FAMÍLIES

Això inclou: informar i sensibilitzar sobre el problema de l'assetjament a les famílies del centre, però també proporcionar informacions concretes sobre com detectar-lo i què fer si es presenta el cas. Aquestes accions poden formar part d'un programa de prevenció més ampli com el que es proposa en el primer punt.

h) IMPULSAR RECERCA EN MATÈRIA D'ASSETJAMENT ESCOLAR

Aquesta recerca en realitat només tracta un petit àmbit del problema, caldrien més estudis per conèixer l'extensió i les afectacions del problema de l'assetjament, especialment entre el col·lectiu AAC. Futures recerques podrien anar dirigides als alumnes, usant mostres amb representativitat estadística. O bé ampliar aspectes concrets amb entrevistes en profunditat, com les vivències i els processos d'afrontament per part de les famílies. També cal, especialment, aprofundir en àmbits concrets de l'atenció que necessiten els alumnes AAC, així com desenvolupar tècniques d'efectivitat comprovada que puguin ser utilitzades pels docents en les aules □

10. BIBLIOGRAFIA

- Almudena, E., García, P., Del Moral, C., Perazzo, C., & Thomas, U. (2016). *Yo no juego a eso. Bullying y Cyberbullying en la infancia.* (A. Sastre, Ed.). Madrid: Save The Children España. Retrieved from https://www.savethechildren.es/sites/default/files/imce/docs/yo_a_eso_no_juego.pdf
- Avilés Martínez, J. M. (2009). Victimización percibida y bullying. Factores diferenciales entre víctimas. *Boletín de Psicología*, (95), 7–28. Retrieved from <http://www.uv.es/seoane/boletin/previos/N95-1.pdf>
- Avilés Martínez, J. M., & Monjas Casares, M. I. (2005). Estudio de incidencia de la intimidación y el maltrato entre iguales en la educación secundaria obligatoria mediante el cuestionario CIMEI. *Anales de Psicología*, ISSN 0212-9728, ISSN-E 1695-2294, Vol. 21, N.º. 1, 2005, Págs. 27-41, 21(1), 27–41. Retrieved from <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1214611>
- Caballo, V. E., Calderero, M., Arias, B., Salazar, I. C., & Irurtia, M. J. (2012). Desarrollo y validación de una nueva medida de autoinforme para evaluar el acoso escolar (bullying). *Behavioral Psychology / Psicología Conductual*, 20(3), 625–647. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Vicente_Caballo/publication/259481844_Development_and_validation_of_a_new_self-report_assessment_measure_of_bullying_Development_y_validacion_de_una_nueva_medida_de_autoinforme_para_evaluar_el_acoso_escolar_bullying/links/541111110c9605226eb47840b3000000/Violencia-y-victimizacion-entre-escolares-El-bullying-Estrategias-de-identificacion-y-elementos-para-la-intervencion-a-traves-del-Test-Bull-S/links/0c9605226eb47840b3000000/Violencia-y-victimizacion-entre-escolares-El-bullying-Estrategias-de-identificacion-y-elementos-para-la-intervencion-a-traves-del-Test-Bull-S.pdf
- Castelló, A., & Martínez, M. (1999). *Alumnat excepcionalment dotat intel·lectualment.* Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Cerezo, F. (2006). Violencia y victimización entre escolares. El bullying: estrategias de identificación y elementos para la intervención a través del Test Bull-S. *Revista Electrónica de Investigación Psicoeducativa*. N.º, 9(42), 1696–2095. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Fuensanta_Cerezo/publication/28127169_Violencia_y_victimizacion_entre_escolares_El_bullying_Estrategias_de_identificacion_y_elementos_para_la_intervencion_a_traves_del_Test_Bull-S/links/0c9605226eb47840b3000000/Violencia-y-victimizacion-entre-escolares-El-bullying-Estrategias-de-identificacion-y-elementos-para-la-intervencion-a-traves-del-Test-Bull-S.pdf
- Cerezo, F. (2009). Bullying: análisis de la situación en las aulas españolas. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 9(3), 367–378. Retrieved from

<http://www.ijpsy.com/volumen9/num3/244/bullying-analisis-de-la-situacin-en-las-ES.pdf>

Cerezo Ramírez, F. (2001). Variables de personalidad asociadas en la dinámica bullying (agresores versus víctimas) en niños y niñas de 10 a 15 años. *Anales de Psicología*, 17(1junio), 37–43. Retrieved from http://www.um.es/analesps/v17/v17_1/04-17_1.pdf

Departament d'Ensenyament. (2013). *Les altes capacitats: detecció i actuació en l'àmbit educatiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Retrieved from http://educacio.gencat.cat/documents/ServeisEducatius/EAP_Altes_capacitats_EAP.pdf

Estell, D. B., Farmer, T. W., Irvin, M. J., Crowther, A., Akos, P., & Boudah, D. J. (2009). Students with Exceptionalities and the Peer Group Context of Bullying and Victimization in Late Elementary School. *Journal of Child and Family Studies*, 18(2), 136–150. <http://doi.org/10.1007/s10826-008-9214-1>

Finkelhor, D., Shattuck, A., Turner, H., & Hamby, S. (2016). A Behaviorally Specific, Empirical Alternative to Bullying: Aggravated Peer Victimization. *Journal of Adolescent Health*, 59(5), 496–501. <http://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2016.05.021>

Garaigordobil, M., & Oñederra Ramírez, J. (2008). Estudios epidemiológicos sobre la incidencia del acoso escolar e implicaciones educativas. *Informació Psicològica*, (94), 14–35. Retrieved from <http://www.informaciopsicologica.info/OJSmottif/index.php/leonardo/article/viewFile/236/190>

García Continente, X., Pérez Giménez, A., & Nebot Adell, M. (2010). Factores relacionados con el acoso escolar (bullying) en los adolescentes de Barcelona. *Gaceta Sanitaria*, 24(2), 103–108. Retrieved from http://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0213-91112010000200002

Harcourt, S., Jasperse, M., & Green, V. A. (2014). “We were Sad and We were Angry”: A Systematic Review of Parents’ Perspectives on Bullying. *Child & Youth Care Forum*, 43(3), 373–391. <http://doi.org/10.1007/s10566-014-9243-4>

Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(sup1), 240–253. <http://doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740>

Ministerio de Educación, C. y D. (2016). Enseñanzas no universitarias. Alumnado con necesidad específica de apoyo educativo. Curso 2014-2015. Retrieved May 3, 2017, from <http://www.mecd.gob.es/servicios-al-ciudadano-mecd/estadisticas/educacion/no-universitaria/alumnado/Necesidades-de-apoyo/Curso-2014-15.html>

- O'Connell, P., Pepler, D., & Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: insights and challenges for intervention. *Journal of Adolescence*, 22(4), 437–452. <http://doi.org/10.1006/jado.1999.0238>
- Olweus, D. (1994). Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171–1190. <http://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x>
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495–510. <http://doi.org/10.1007/BF03172807>
- Oñate, A., & Piñuel, I. (2005). *Informe Cisneros VII: violencia y acoso escolar en alumnos de primaria, ESO y Bachiller. Informe preliminar*. Retrieved from http://www.bienestaryproteccioninfantil.es/imagenes/tablaContenidos03SubSec/informe_cisneros_VII.pdf
- Pelchar, T. K., & Bain, S. K. (2014). Bullying and Victimization Among Gifted Children in School-Level Transitions. *Journal for the Education of the Gifted*, 37(4), 319–336. <http://doi.org/10.1177/0162353214552566>
- Peters, M. P., & Bain, S. K. (2011). Bullying and Victimization Rates among Gifted and High-Achieving Students. *Journal for the Education of the Gifted*, 34(4), 624–643. <http://doi.org/10.1177/016235321103400405>
- Peterson, J. S. (2009). Myth 17: Gifted and Talented Individuals Do Not Have Unique Social and Emotional Needs. *Gifted Child Quarterly*, 53(4), 280–282. <http://doi.org/10.1177/0016986209346946>
- Peterson, J. S., & Ray, K. E. (2006a). Bullying Among the Gifted: The Subjective Experience. *Gifted Child Quarterly*, 50(3), 252–269. <http://doi.org/10.1177/001698620605000305>
- Peterson, J. S., & Ray, K. E. (2006b). Bullying and the Gifted: Victims, Perpetrators, Prevalence, and Effects. *Gifted Child Quarterly*, 50(2), 148–168. <http://doi.org/10.1177/001698620605000206>
- Smith, P. K. (2016). Bullying: Definition, Types, Causes, Consequences and Intervention. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(9), 519–532. <http://doi.org/10.1111/SPC3.12266>
- Troop-Gordon, W. (2017). Peer victimization in adolescence: The nature, progression, and consequences of being bullied within a developmental context. *Journal of Adolescence*, 55, 116–128. <http://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.012>